

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Reacties

Spreekt het vrouwelijke de waarheid?

Reactie op

Poëzie en de waarheid van het subject, nummer 2009-3, p. 172-184

JOS DE KROON

Het is zo langzamerhand gemeengoed geworden dat artistieke producten, zoals gedichten, geen autobiografische verbanden hebben met de kunstenaar en dat uit hun producten zeker geen conclusies over de maker getrokken kunnen worden. Hoe vaak is dat niet beweerd over Gerrit Achterberg? Bovenstaande bewering is een soort canon geworden die volmondig wordt onderschreven door dichter-psychiater Rutger Kopland. Hoe anders is de strekking van het artikel *Poëzie en waarheid van het subject*. Dankbaar maakt Jo Smet hierin gebruik van de inzichten van Julia Kristeva zoals zij die zo welsprekend heeft neergelegd in haar *La révolution du langage poétique*, maar hij voegt er iets autopoëtisch aan toe dat bij haar niet aan de orde komt: het autofictionele van het subject, dat Smet ontleent aan Gasparini.

Volgens de auteur heeft de antibiografische slingerbeweging zijn hoogtepunt bereikt en is het tijd dat de tegenbeweging wordt ingezet. Niet dat ik mij wil verzetten tegen de getijden in de literatuurwetenschappen, maar een relativerende opmerking bij het artikel van Smet lijkt mij op zijn plaats. De vraag is of het semiotische (moederlijke en dus vrouwelijke) met zijn imaginair en reële implicaties, dichterbij de subjectieve waarheid ligt dan, laat ik zeggen, het meer objectieve (vaderlijke en dus mannelijke)

van het symbolische, zoals Smet lijkt te betogen. De genoemde tegenstelling tussen transparante (expliciet biografische) subjectieve uitingen en autonome gedichten (antibiografisch), die juist het object trachten te verhullen, lijkt Smet te hebben overwonnen met de introductie van de 'fictionele omweg', waarin de dichter zichzelf niet zozeer uit, maar zichzelf schrijft. Deze omkering is weliswaar een elegante oplossing van de dialectiek tussen onthullen en verhullen, maar blijft desalniettemin een omkering.

De vraag dringt zich op wat dan de waarheid zou zijn: de subjectieve expressie of de autofictie van de dichter. Het antwoord is even eenvoudig als verwarrend: geen van beide, omdat zij beide ficties zijn. Zowel de uitdrukking van de allerindividueelste beleving als de reconstructie van het zelf is een maaksel, opgebouwd uit woorden die naar iets verwijzen, maar er niet mee samenvalen. De subjectieve werkelijkheid is een bouwsel van een vluchtige verbeelding die door woorden wordt opgeroepen, ook al zijn deze woorden zwart op wit afgedrukt. Na een fictionele verwijzing naar mijzelf is het volgende moment al weer heel anders. De kortstondige fixatie door gesproken woorden en de schijnbaar meer permanente fixatie in een gedicht moeten de illusie in stand houden van een zelf. De waarheid van het subject moet, anders dan bij het ding, telkens opnieuw worden uitgevonden. De semiotiek van Kristeva voegt iets toe aan deze fictionele dimensie maar kan haar niet vervangen. Het zuiver semiotische spreken behoort volgens mij niet tot de mogelijkheden, evenmin als het spreken van het zuiver symbolische. Het spreken bestaat juist bij de ambiguïteit van semiotische en symbolische aspecten.

De overeenkomst tussen een analyse en een gedicht is dat zij beide niet zozeer iets vin-

den als wel iets maken. De analyse stelt de analysant in de gelegenheid zichzelf te creëren in dialoog met de Ander. Het semiotische bevat niet meer waarheid dan het discursieve; het is een andere laag die verdrongen wordt omdat de Wet dat met zich meebrengt.

Toen ik het artikel van Jo Smet las, raakte dat een snaar bij mij, die ik in een reactie wilde laten klinken, maar ik wist nog niet precies hoe. Hopelijk voegt de gevonden toon iets toe aan een discussie.

Het oedipuscomplex in de analytische praktijk

Reactie op

Oedipus wankelt, redactioneel nummer 2009-3, p. 145

ARIE VAN ENGELEN

Met een mengeling van nieuwsgierigheid en interesse sla ik het nieuwe nummer van het *Tijdschrift voor Psychoanalyse* open, om te lezen hoe het oedipuscomplex, ‘ons’ oedipuscomplex, het dreigt te begeven. En ik lees een nogal beschouwend, voor mij weinig helder stukje van Michel Thys, waarmee ik niet verder kom dan de bevestiging van een gerucht in de wandelgangen: ja mensen, alles wat we tegenkomen gaat veel verder terug dan het oedipuscomplex. Het zij zo, maar dit zijn geen wezenlijke argumenten.

Mijn analysant droomt over een kennis van hem en zijn echtgenote. Deze kennis is in werkelijkheid al jaren dood. Hij was kapitein bij de grote vaart maar door zijn overmatig alcoholgebruik met vervroegd verlof gestuurd. Bij de begrafenis van deze man zei de echtgenote van hem te hebben gehouden. Destijds moest analysant er een beetje om lachen, omdat hij wist dat na het drinken van veel flessen wijn de moeder van

echtgenote de kapitein aan haar dochter wilde koppelen.

Dus toch... concludeerde mijn analysant destijds. En nu droomt hij dat iemand ergens een broek heeft gevonden met in de gulp de initialen van de overleden kapitein. En hij denkt bij het ontwaken: wat moet ik met een vrouw die alleen mannen wil die nog geen seksuele ervaringen hebben gehad met andere vrouwen? Kennelijk wil zij iemand alleen voor zichzelf. Mijn kinderen zijn ook al van die bèta-jongens, die nooit met meisjes hebben gevreeën.

De in de droom overal opdoemende driehoeksverhoudingen doen mij als analyticus direct denken aan het oedipuscomplex, al was het alleen maar om de droom eraan te toetsen. De analysant komt tot de conclusie dat zijn vrouw met de kinderen een geheime, zeer waarschijnlijk ook onbewuste, fantasie deelt. Ik deel de bezorgdheid van mijn analysant. Hier is veel eerder het narcisme aan de orde, dat via een onbewuste identificatie met de moeder de seksuele ontwikkeling van de kinderen van mijn analysant tegenhoudt.

Los gezien van deze casus, is een dergelijk geheim verbond met de moeder een belangrijk thema in de ontwikkeling van de overdracht. Vooral wanneer de moeder in alle toonaarden wordt bekritiseerd en de analyticus, geidealiseerd als de ouder die de fouten in de opvoeding niet herhaalt, de hemel in wordt geprezen. Tot een echte overdrachtsrelatie komt het niet. De primitieve moeder in het narcisme van de patiënt gaat dat uit alle macht tegen.

Wanneer de analyticus dit thema wil oppakken merkt hij dat er niet op in wordt gegaan en dat hij ertoe wordt verleid het patroon van verguizen van de moeder en idealiseren van de analyticus voort te zetten. Een dergelijk inzicht is belangrijk in de tegenoverdracht, vergelijkbaar met het inzicht van mijn analysant over zijn vrouw en kinderen na zijn droom. De overdracht komt pas aan de orde wanneer de analyticus aan afronden gaat denken, omdat de rek uit het proces gaat en er nauwelijks nog groei is. Het